

Aspekt ikonograficzny pieniędzy papierowych Czechosłowacji i Czech. Zarys problematyki

W połowie 2021 roku Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju wzbogaciło swoje zbiory pieniądza papierowego o ponad 80 nowych obiektów. Są to środki płatnicze naszych południowych sąsiadów. Dzięki temu zakupowi w zbiorach muzealnych dusznickiej placówki znajduje się obecnie niemal komplet pieniędzy papierowych emitowanych w Czechosłowacji i Czechach w XX i XXI wieku. Zaprezentowany na otwartej 7 października 2022 roku wystawie zbiór ukazujący papierowe środki płatnicze naszych południowych sąsiadów oraz powstały przy jej okazji katalog¹ stały się impulsem do przedstawienia w skrótej formie ikonografii wybranych banknotów czechosłowackich i czeskich². W polskiej literaturze przedmiotu dominują teksty dotyczące polskiego pieniądza papierowego. O wiele mniej jest artykułów dotyczących zagranicznych papierowych środków płatniczych. Pieniądz papierowy sąsiadującej z Polską Czechosłowacji, a później Czech i Słowacji stał się od kilku lat przedmiotem zainteresowania polskich kolekcjonerów. Prezentowany tekst dotyczy pieniędzy papierowych emitowanych w Czechosłowacji od 1918 roku do rozpadu państwa na Czechy i Słowację (31 grudnia 1992 roku) oraz banknotów emitowanych w Republice Czeskiej po czasy współczesne. Tekst powstał w oparciu o źródła ikonograficzne i dostępną literaturę w języku polskim.

Podobnie jak w przypadku Polski również w Czechosłowacji własne papierowe środki płatnicze pojawiły się po uzyskaniu niepodległości w 1918 roku. W naszym kraju pierwsze pieniądze papierowe wyemitowane zostały podczas insurekcji kościuszkowskiej (1794). Natomiast na ziemiach, które w 1918 roku weszły w skład Czechosłowacji, posługiwano się banknotami emitowanymi przez Bank Austro-Węgier, na których znajdowały się również napisy w języku czeskim i słowackim. Po zakończeniu I wojny światowej na obszarze dawnej monarchii Habsburgów powstały nowe państwa: Austria, Węgry, Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców (późniejsza Jugosławia) oraz Czechosłowacja. Część ziem dawnej monarchii weszło w skład odrodzonej Rzeczypospolitej, Rumunii oraz Królestwa Włoch. W każdym z tych państw pozostały banknoty Banku Austro-Węgier. Każde z nich starało się uporządkować swój system

¹ K. Dyjas, *Sąsiedzi. Banknoty polsko-czeskiego pogranicza. Katalog wystawy w Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju, 7 października 2022 – 8 stycznia 2023*, Duszniki-Zdrój 2022.

² Omówione w tekście przykłady zostały wybrane przez autora w sposób subiektywny.

walutowy oraz uniknąć wwozu przez sąsiadów koron austro-węgierskich³. W związku z tym podjęto akcję nostryfikacji pozostałych po dawnym imperium banknotów. Spośród wszystkich wspomnianych państw jedynie w Czechosłowacji akcję tę przeprowadzono przy użyciu specjalnych znaczków (*kolky*)⁴. Przy okazji zdenominowano koronę w stosunku 100 koron austro-węgierskich na 1 koronę czechosłowacką. Podjęto również decyzję o pozostawieniu korony jako waluty narodowej, co formalnie nastąpiło 10 kwietnia 1919 roku. Ostemplowanie koron było zabiegiem uniemożliwiającym wprowadzenie do obiegu dawnej austro-węgierskiej gotówki przywiezionej z państw sąsiednich. Akcję nostryfikacji pieniędzy papierowych poprzedzono 26 lutego 1919 roku zamknięciem granic państwowych⁵. Nostryfikacja banknotów koronowych odbyła się od 3 do 9 marca 1919 roku. Podczas tej operacji zatrzymano połowę przedłożonych przez społeczeństwo banknotów, wydając w zamian 1% pożyczkę, której kuponami można było opłacać podatek majątkowy⁶.

Nową wartość nominalną otrzymały banknoty: 10 koron emisji z 2 stycznia 1915, 20 koron emisji z 2 stycznia 1913, 50 koron emisji z 2 stycznia 1914, 100 koron emisji z 2 stycznia 1912 oraz 1000 koron emisji z 2 stycznia 1902 roku. Przy okazji akcji nostryfikacji wycofano z obiegu banknoty: 10 koron emisji z 2 stycznia 1904, 50 koron emisji z 2 stycznia 1902 roku oraz jednostronne banknoty o nominałach 25 i 200 koron emisji z 27 października 1918 roku. Wspomniane nominały miały moc prawnego środka płatniczego do 9 marca 1919 roku. Po tej dacie prawnym środkiem płatniczym pozostały jedynie oznaczone specjalnymi znaczkami korony⁷. W obiegu pozostawiono również austro-węgierskie monety oraz banknoty o nominałach

³ W Polsce również podjęto akcję ostemplowania koron. Stosowne ustawy pojawiły się w Dzienniku Ustaw w marcu 1920 roku. Banknoty austro-węgierskie miały zostać wymienione na marki polskie po kursie 70 marek polskich za 100 koron. W przypadku przedstawienia przez ludność zbyt dużej liczby koron i braku możliwości wymiany ich na marki polskie dawna austro-węgierska waluta miała otrzymać napis „RZECZPOSP. POLSKA”. Ówczesny dyrektor departamentu obrotu pieniężnego w Ministerstwie Skarbu dr Leon Barański pisał, że nie dokonano akcji stemplowania koron. Jednak istnieje kilka egzemplarzy (dwa egzemplarze znane z literatury) banknotów Banku Austro-Węgierskiego z prostokątnym nadrukiem z napisem „RZECZPOSP. POLSKA”, przedzielonym w połowie sześciokątnym polem z Orłem Białym według wzoru z 1919 roku. Więcej w: J. Bieniasz, *Przedruki na banknotach Banku Austro-Węgierskiego – czy istniały w wydaniu polskim?*, „Warszawski Pamiętnik Numizmatyczny” 2019, nr 7, s. 117-130.

⁴ W Królestwie Serbów, Chorwatów i Słoweńców banknoty zostały nostryfikowane przez naklejenie znaczków oraz ostemplowane.

⁵ W Polsce na czas wymiany i stemplowania banknotów koronowych zostały całkowicie zamknięte granice państwowe od 17 do 26 kwietnia. Zakaz przekraczania dotyczył zarówno osób, jak i towarów. W tym okresie wstrzymano międzynarodowy ruch kolejowy. Dz. U. 1920, nr 32, poz. 192.

⁶ J.V. Sem, *Pierwsze banknoty Czechosłowacji*, „Biuletyn Numizmatyczny” 1966, nr 13-14, s. 227.

⁷ Znane są fałszerstwa banknotów z tego okresu. Autor pierwszych katalogów polskiego pieniądza papierowego dr Marian Kowalski w tzw. Katalogu kaliskim wymienia dziesięć typów fałszerstw czechosłowackiego pieniądza papierowego z 1919 i 1920 roku. Wśród nich są wycofane banknoty 10 koron emisji z 2 stycznia 1904 oraz 20 koron emisji z 2 stycznia 1907 roku, na których fałszerze naklejali znaczki celem wprowadzenia banknotów do obiegu. M. Kowalski, *Polskie i obce pieniądze papierowe na naszych ziemiach. Katalog wystawy*, Kalisz 1985, s. 104-105.

1 i 2 korony⁸. Krążące w obiegu w Austro-Węgrzech banknoty miały z jednej strony napisy w języku niemieckim, a na drugiej w języku węgierskim. W katalogach banknotów austriackich i katalogach banknotów świata strona z napisami w języku niemieckim uznawana jest za stronę przednią. Natomiast w katalogach węgierskich za stronę główną uważa się stronę z napisami w języku węgierskim. Nostryfikując banknoty, naklejano znaczki po stronie z napisami w języku węgierskim, najczęściej zaklejając herb Królestwa Węgier. Co ciekawe, katalogi banknotów czechosłowackich nie uznają strony z nową wartością nominalną i nazwą państwa jako głównej. Pierwsze zaprojektowane i wydrukowane po uzyskaniu niepodległości pieniądze papierowe Czechosłowacji otrzymały drobny element graficzny w postaci kolażu złożonego z czterech tarcz herbowych: Słowacji⁹, Czech¹⁰, Moraw¹¹ i Śląska¹². Ten sam układ tarcz herbowych stanowi dominantę strony odwrotnej nominałów: 1 korona i 50 koron emisji z 15 kwietnia 1919 roku. Najwyższy z nominałów 1000 koron emisji z 2 stycznia 1902 roku został zdenominowany na 10 koron przy użyciu kolorowego nadruku z podobizną czeskiego historyka Františka Palackiego.

Emitentem pierwszych banknotów czechosłowackich był Skarb Państwa. Wzorem austro-węgierskich¹³ pieniędzy papierowych umieszczono na nich napisy w sześciu językach: czeskim, słowackim, ukraińskim, niemieckim, polskim i węgierskim. Było to związane z mniejszościami narodowymi, które zamieszkiwały obszar Czechosłowacji¹⁴. Wśród wprowadzonych do obiegu na przełomie 1919 i 1920 roku banknotów znalazło się 5 koron emisji z 15 kwietnia 1919 roku, do projektu którego użyto niezrealizowanego austro-węgierskiego banknotu o tym samym nominale. Tworząc banknot czechosłowacki, zachowano szatę graficzną przedniej strony nominału wraz z jego kolorystyką. Natomiast we wkomponowanym centralnie kartuszu umieszczono nowe napisy i herb Królestwa Czech. Strona odwrotna została zaprojektowana na nowo. Znalazła się tam dekoracja ornamentalna oraz napisy w sześciu językach. Katalog banknotów węgierskich podaje, że autorem pierwowzoru (5 koron emisji z 1 października 1918 roku) było trzech artystów: Hans Schramm, Rudolf

⁸ J.V. Sem, *Pierwsze banknoty...* [6], s. 227.

⁹ Srebrny krzyż lotaryński.

¹⁰ Wspięty na tylnych łapach lew w koronie.

¹¹ Orzeł w biało-czerwonej szachownicy.

¹² Czarny orzeł ze złotą przepaską i krzyżem na piersiach.

¹³ Strona główna banknotów austro-węgierskich miała napisy w języku niemieckim, a strona odwrotna w języku węgierskim. Natomiast na awersie każdego z nominałów umieszczony był słowny zapis wartości nominalnej w ośmiu językach (czeski, polski, ukraiński, włoski, chorwacki, słoweński, serbski i rumuński). Zapis w języku polskim znajdował się jako drugi, po zapisie w języku czeskim.

¹⁴ Na emisjach wprowadzanych do obiegu począwszy od 1922 roku, zrezygnowano z napisów w języku polskim. Pomimo to banknoty z napisami w języku polskim pozostały nadal prawnym środkiem płatniczym. Najdłużej w obiegu znajdowało się 5000 koron emisji z 6 lipca 1920 roku, które krążyło w obiegu do końca sierpnia 1944 roku. V. Novotný, *Papírová platidla Československa 1918-1993. České Republiky a Slovenské Republiky 1993-2010*, wyd. 5, Hodonín 2010, s. 34-55.

Rössler oraz Rudolf Junk¹⁵. Nie wiadomo, kto dokonał przeróbek projektu, tworząc czechosłowacki banknot obiegowy. Również przez przetworzenie dawnego banknotu austro-węgierskiego o nominale 1000 koron emisji z 2 stycznia 1902 roku powstał czechosłowacki nominal 5000 koron emisji z 15 kwietnia 1919 roku. W przeciwieństwie do swojego pierwowzoru banknot ten utrzymany jest w czerwieniach, a nie błękitach. Podobnie jak w przypadku niższego z nominalów zachowano większość układu szaty graficznej awersu i dodano nową, prostą szatę graficzną rewersu. Jest to najrzadziej występujący na rynku czechosłowacki pieniądz papierowy¹⁶.

Pod koniec września 1919 roku do obiegu wprowadzono pierwsze banknoty z dziewięcionominałowej serii emisji z 15 kwietnia 1919 roku¹⁷. Projekty graficzne czterech¹⁸ z nich są dziełem mistrza paryskiej secesji Alfonsa Muchy, którego nazwisko kojarzy się z formą sztuki zdobniczej końca XIX wieku. Mimo iż był znakomitym malarzem, to znany i ceniony jest głównie za tworzone przez siebie projekty afiszy, reklam, plakatów, dekoracji lub biżuterii. Na początku drugiej dekady XX wieku pochodzący z Czech artysta wrócił w rodzinne strony. Tam zastała go I wojna światowa. Po jej zakończeniu poświęcił swoją twórczość dla nowo powstałego państwa. Zaprojektował herb Czechosłowacji (używany do 1960 roku), pierwsze znaczki pocztowe oraz banknoty. Te ostatnie zaczął projektować pod koniec 1918 roku¹⁹. Był również autorem znaczków o nominale 10 halerzy i 1 korony z 1919, którymi stemplowano korony austro-węgierskie w 1919 roku. Ich filigranowa dekoracja wpisuje się w secesyjną stylistykę.

Spośród banknotów emisji z 15 kwietnia 1919 roku zaprojektowanych przez Alfonsa Muchę na szczególną uwagę zasługuje utrzymany w czerwieniach nominal 500 koron. Jest to jeden z rzadziej występujących na rynku kolekcjonerskim nominalów. Całość charakteryzuje się secesyjną stylistyką właściwą dla projektanta banknotu. Strona główna została ujęta w stylizowaną półkolistą ramę, która ogranicza umieszczone centralnie przedstawienie nawiązujące do mitologii słowiańskiej. Przedstawienie to przywołuje skojarzenia z malowanym przez Alfonsa Muchę – w latach 1912-1926 – cyklem dwudziestu obrazów historycznych nazwanych przez niego „Epopcja słowiańska”. Cykl łączy w sobie mitologię słowiańską z symbolizmem. Na banknocie widzimy trzy postacie – praprawną rodzinę słowiańską. Z prawej siedzi odwrócony tyłem wojownik, który ojcowskim gestem przytula do siebie stojące obok dziecko, a prawą ręką wskazuje widoczny na horyzoncie zarys zamku na Hradczanach. Natomiast z lewej strony siedzi, zwrócona przodem, młoda dziewczyna, która przedzie nić. Można w niej widzieć odwołanie do greckiej Mojry

¹⁵ J. Babos, *Forinttól forintig száz év magyar papírpénzei 1848-1947*, Sopron 2021, s. 81.

¹⁶ V. Novotný, *Papírová platidla...* [14], s. 42.

¹⁷ W skład serii weszły nominały: 1, 5, 10, 20, 50, 100, 500, 1000 i 5000 koron.

¹⁸ 20, 100 i 500 koron oraz rewers nominału 10 koron.

¹⁹ Z. Šustek, *Pieniądz papierowy a secesja* [w:] *Pieniądz-symbol-władza-wojna. Wspólne dziedzictwo Europy. Białoruś-Estonia-Litwa-Lotwa-Polska-Rosja-Rumunia-Słowacja-Ukraina*, pod red. K. Filipowa i B. Kuklik, Augustów-Warszawa 2010, s. 275.

Kloto, która według mitologii przędła nić ludzkiego żywota. U jej stóp stoi naczynie z rosnącą w nim lipą. Całość uzupełnia secesyjna dekoracja ornamentalna znana z twórczości ilustratorskiej artysty. Dominantę tylnej strony nominału stanowią dwa zwrócone antytetycznie czarne sokoły – nawiązanie do czeskiego towarzystwa gimnastycznego „Czeski Sokół” (*Česká obec sokolská*)²⁰. Motyw sokoła wykorzystał artysta, tworząc znaczek pocztowy z 1920 roku o nominale 5 halerzy. Pojawia się on również na dwóch innych banknotach wyemitowanych w tym okresie. U góry, z prawej i lewej strony wkomponowane zostały dwa owalne pola. Z lewej znajduje się herb złożony z czterech tarcz, jaki artysta umieścił na znaczkach, którymi ostemplowano banknoty austro-węgierskie. W latach 1918-1920 był to czechosłowacki symbol państwowy używany przez utworzoną podczas I wojny światowej w Rosji Legię Czechosłowacką²¹. Natomiast z prawej, w stylizowanym wieńcu z kwiatów, wkomponowane zostało popiersie kobiety²². Całość szaty graficznej dopełnia secesyjna dekoracja ornamentalna znana z twórczości malarza. W prawym dolnym rogu, na każdej ze stron banknotu umieszczona została sygnatura artysty. Wkomponowany na rewersie zapis słowny i cyfrowy wartości nominalnej został zapisany przy użyciu czcionki, która przywodzi skojarzenia z napisem „Metropolitain” znajdującym się nad wejściem do paryskiej stacji metra Porte de Dauphine projektu Hektora Guimarda. Reprint tego nominału został wydrukowany przez Bank Czech w 2020 roku z okazji 160 rocznicy urodzin Alfonsa Muchy.

Fot. 1a. 100 koron emisji z 14 stycznia 1920 roku (awers), zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 826 N

²⁰ Ibidem.

²¹ W. Józwiak, *Alfons Mucha i czechosłowackie banknoty*, „Bohemistyka” 2020, nr 3, s. 447.

²² Ten sam portret artysta wkomponował w szatę graficzną rewersu nominału 20 koron emisji z 15 kwietnia 1919 roku. Na stronie odwrotnej tego banknotu znajdują się cztery owalne pola z portretami. Dwa górne zawierają portret dziewczyny znany z nominału 500 koron. Wkomponowany u góry z lewej portret jest lustrzanym odbiciem tego z prawej. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku portretów umieszczonych u dołu rewersu tego nominału, które również są swoim lustrzanym odbiciem.

Fot. 1b. 100 koron emisji z 14 stycznia 1920 roku (rewers), zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 826 N

W dwudziestoleciu międzywojennym pieniądze papierowe dla Republiki Czeskosłowackiej projektowane i drukowane były również w nowojorskiej wytwórni papierów wartościowych American Bank Note Company. Zlecenie wykonania banknotów poza granicami kraju wynikało z braku odpowiednich drukarni. Pierwsze banknoty czechosłowackie były drukowane na maszynach przystosowanych do druku gazet i książek. Aby utrudnić „pracę” fałszerzom, druk zlecono w drukarni papierów wartościowych w Nowym Jorku²³. Wśród zamówionych za oceanem banknotów jest utrzymane w zieleniach 100 koron emisji z 14 stycznia 1920 roku. Począwszy od tego banknotu aż do dnia dzisiejszego, większość późniejszych banknotów o tym nominale starano się utrzymać w tej kolorystyce. Dominantę przedniej strony nominału stanowi wkomponowane z prawej strony prostokątne pole z kobiecym portretem (fot. 1a). Jest to reprodukcja²⁴ dzieła Alfonsa Muchy z 1896 roku. Artysta stworzył wówczas dla praskiej instytucji ubezpieczeniowej „Slavia” plakat reklamowy. Umieszczona na banknocie kobieta to alegoryczne przedstawienie pramatki wszystkich Słowian. Dwanaście lat później Mucha podjął ponownie ten temat. Prasłowiańska Slavia otrzymała twarz córki amerykańskiego dyplomaty i multimilionera Charlesa Richarda Crane’a²⁵ – Josephine. Zamówił on u przebywającego

²³ W. Józwiak, *Alfons Mucha...* [21], s. 445.

²⁴ Przebywając w Ameryce, Alfons Mucha stworzył plakat z podobizną czeskiego legionisty. Jego reprodukcja została użyta przy drukowanym w American Bank Note Company banknocie 500 koron emisji z 6 października 1923 roku i jego powtórnej emisji z 2 maja 1929 roku. Awers tego nominału został zakomponowany symetrycznie. Z obu stron znajdują się owalne pola. Z lewej widoczny jest herb Czechosłowacji, a z prawej podobizna mężczyzny – czeski legionista według Alfonsa Muchy. Z. Šustek, *Pieniądz papierowy...* [19], s. 276.

²⁵ Crane był mecenasem Muchy. Postanowił sfinansować malowany przez artystkę cykl „Epepeja słowiańska”. Przyjaźnił się również z Tomášem Masarykiem, który został pierwszym prezydentem Czechosłowacji. R. Ormiston, *Alfons Mucha i jego świat*, tł. H. Turczyn-Zalewska, Warszawa 2010, s. 85.

w Ameryce Alfonsa Muchy portret córki, która wychodziła za mąż za Harolda Bradleya. Obraz trafił do rezydencji nowożeńców. Później małżeństwo Bradleyów, za pośrednictwem Uniwersytetu w Wisconsin, przekazało płótno do Galerii Narodowej w Pradze. Na banknot trafiła pierwotna wersja Slavii. Wskazuje na to twarz dziewczyny i umieszczona u dołu winieta z zapisaną słownie wartością nominalną oraz charakterystycznymi motywami kozich głów i motywami solarnymi. Twarz jest identyczna jak na wspomnianym plakacie. Na tylnej stronie znalazła się panorama Pragi z Mostem Karola i Hradczanami flankowana przed dwa owalne pola z portretami kobiet w strojach ludowych (fot. 1b)²⁶. Postać Slavii znalazła się również na wykonanym przez Alfonsa Muchę w 1931 roku w katedrze św. Wita w Pradze witrażu. Dzieło to znajduje się w północnej fasadzie budowli. Zostało ufundowane przez Bank Słowiański²⁷. Informacja o fundacji znajduje się w winiecie u dołu witraża, natomiast wizerunek pramatki umieszczono w górnej partii witraża – w maswerku poniżej postaci Chrystusa. Przedstawienie zostało delikatnie zmienione. W trzymanym przez kobietę – w lewej dłoni okrąg – został wpisany herb Królestwa Czech. Widok czeskosłowackiej stolicy stał się praktycznie stałym elementem tylnej strony nominału 100 koron do rozpadu Czechosłowacji w 1993 roku.

Na wszystkich zaprojektowanych przez Alfonsa Muchę banknotach znajduje się motyw kobiety, która była dominującym obiektem jego twórczości artystycznej. Na przykład na nominale 50 koron emisji z 1 października 1929 roku artysta wkomponował wizerunki trzech kobiet. Obie strony tego banknotu podzielone są przez projektanta na dwie części. Z lewej strony awersu znajduje się węższe pole z owalem, w którym umieszczony został kobiecy portret w charakterystycznej dla artysty stylizacji (fot. 2a). Na rewersie węższe pole znajduje się z prawej strony. W tym przypadku układ graficzny owalu przypomina pawie pióro (fot. 2b). Umieszczona w centrum kobieta w czapce frygijskiej ukazana została z lewego profilu wśród dekoracji floralnej. Obecność czapki frygijskiej i trzymanej w ręce gałązki oliwnej pozwala widzieć w tej postaci personifikację republiki. Dodatkowo przedstawienie to dopełniają liście lipy²⁸. W większym polu znajduje się wizerunek młodego mężczyzny w fartuchu i kobiety²⁹ w stroju ludowym. Za pośrednictwem towarzyszących mężczyźnie atrybutów (młot i koło zębate) można uznać go za uosobienie przemysłu. Natomiast kobieta trzyma sierp, snop zbóż i gałązkę winorośli. Przedmioty te po-

²⁶ M. Markowski, *Obraz kobiety na banknotach świata. Próba typologii przedstawień* [w:] *Kobieta w kulturze i przestrzeni życia społecznego. Analiza filozoficzna i kulturowo-historyczna*, red. H. Bejger, R. Kartaszyńska, Chełm 2020, s. 219-220.

²⁷ R. Ormiston, *Alfons Mucha...* [25], s. 85-86.

²⁸ Liście lipy odpowiadają tradycyjnej symbolice narodów zachodniosłowiańskich. Z. Šustek, *Portret czeskosłowackiego prezydenta Klementa Gottwalda (1896-1953) na znakach pieniężnych: aspekt propagandowy* [w:] *Pieniądz a propaganda: wspólne dziedzictwo Europy. Materiały i studia*, pod red. K. Filipowa, Augustów-Warszawa 2015, s. 271.

²⁹ Pierwowzorem postaci była córka artysty – Jaroslava (1909-1986). Jej portret znajduje się również na rewersie zaprojektowanego przez Alfonsa Muchę nominału 10 koron emisji z 15 kwietnia 1919 i 2 stycznia 1927 roku. W. Józwiak, *Alfons Mucha...* [21], s. 446, 449.

Fot. 2a. 50 koron emisji z 1 października 1929 roku (NEPLATNÉ) (awers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 837 N

Fot. 2b. 50 koron emisji z 1 października 1929 roku (NEPLATNÉ) (rewers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 837 N

zwalają widzieć w niej personifikację rolnictwa. W tle, za prawą ręką mężczyzny, dostrzec można kozi łeb. Na tym banknocie jest to realistyczne przedstawienie zwierzęcia. Na wspomnianych wcześniej 100 i 500 koronach ukazany schematycznie kozi łeb stanowi element dekoracyjny. Poza odwołaniami do gospodarki znajdziemy również nawiązanie do nauki. Wspomniany mężczyzna opiera lewą rękę o książkę. Natomiast symbolizująca rolnictwo kobieta ubrana w czeski strój ludowy trzyma w prawej ręce sadzonkę drzewa z liśćmi lipy. Te przypominające serce liście stały się nieodzownym elementem ikonografii oficjalnej w Czechosłowacji do końca istnienia tego państwa. Znajdziemy je na czechosłowackich monetach i banknotach, jako element odznak wojskowych itp. Liście lipy widzimy przy kobiecym portrecie znajdującym się z prawej strony rewersu. Całość banknotu wypełniają utrzymane w secesyjnej stylistyce motywy floralne. Na rewersie dojrzeć można również mo-

tywy solarne znane z przedstawienia Slavii ukazanego na 100 koronach emisji z 14 stycznia 1920 roku. Artysta wkomponował je w umieszczonym na rewersie węższym polu jako element dekoracji między winietą z wartością nominalną a polem z portretem personifikacji republiki.

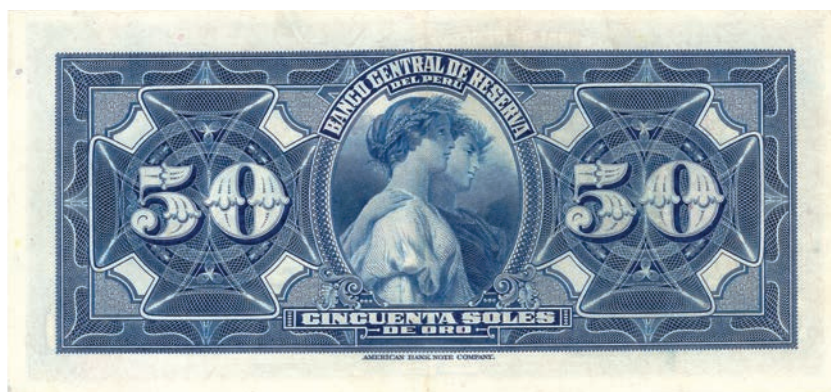
Fot. 3a. 1000 korun emisji z 8 kwietnia 1932 roku (NEPLATNÉ) (awers), zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 841 N

Fot. 3b. 1000 korun emisji z 8 kwietnia 1932 roku (NEPLATNÉ) (rewers), zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 841 N

W American Bank Note Company w Nowym Jorku powstały jeszcze inne nominały. Dwa z nich – 1000 korun emisji z 15 kwietnia 1919 (druga emisja z 8 kwietnia 1932 roku) oraz 5000 korun emisji z 6 lipca 1920 roku – zasługują na szczególną uwagę. Dominantą szaty graficznej pierwszego z nich (fot. 3a) stanowi przedstawienie półnagiej kobiety klęczącej przy globusie, które zostało wpisane w półkoliste pole.

W związku z trzymanym przez nią snopem zbóż można uznać ją za personifikację rolnictwa lub nawet za przedstawienie greckiej bogini urodzaju Demeter (rzymska Ceres). Kobieta klęczy, a jej uwagę wyraźnie przykuwa stojący przed nią globus. Widać na nim Europę i Afrykę oraz fragment Azji. Kobieta została przedstawiona w pozie opiekuńczej, jakby chciała obdarzyć urodzajem całą ludzkość i oddalić od niej widmo głodu. Tylna strona nominału została podzielona na trzy części (fot. 3b). W polu z lewej wkomponowane zostały dwie stojące kobiece postaci ubrane w ponadczasowe szaty. Obie mają na skroniach wieńce z kłosów zbóż. Kobieta ukazana na pierwszym planie, ubrana w jasne szaty, trzyma w prawej ręce sierp. Natomiast druga ubrana w ciemne szaty wspiera prawą rękę na ramieniu pierwszej, a w drugiej trzyma snop zboża. Przedstawione na przedniej i tylnej stronie nominału wizerunki mają ukrytą sygnaturę nowojorskiej wytwórni papierów wartościowych „©ABNCo”.

Fot. 4. Peru, 50 soles emisji z 28 września 1950 roku (rewers)

Ukazane na tylnej stronie nominału postaci są doskonałą ilustracją do pokazania zasad działania American Bank Note Company. Wytwórnia ta miała zasób scen figuralnych, cyfr, giloszy i innych ozdób, który wykorzystywała do produkcji banknotów, akcji, obligacji i znaczków pocztowych dla różnych zleceniodawców na przestrzeni około stu lat. Do takiej grupy przedstawień, używanych w różnych państwach i w różnych latach, należą alegoryczne postaci symbolizujące rolnictwo wkomponowane w tylną stronę nominału 1000 koron emisji z 15 kwietnia 1919 roku. Przystawienie to w mniej lub bardziej rozbudowanej formie było używane między 1890 a 1950 rokiem. Spotkamy je na pieniądzu papierowym prywatnych banków, m.in.: 20 mil reis 1890 (Brazylia, Banco do Brasil), 20 mil reis 1890 i 1891 (Brazylia, Banco Nacional do Brasil), 1 peso 1899-1905, 1913-1919 (Salwador, El Banco Salvadoreno), 20 pesos 1903-1910 (Meksyk, El Banco de Morelos), 15 pesos 1922 oraz 20 pesos [brak daty emisji – około 1919] (Kolumbia, Credito Caucaño).

Dodatkowo przedstawienie to znalazło się na: nikaraguańskim banknocie 50 corobas 1934 oraz na dwóch peruwiańskich banknotach 5 soles 1935 i 50 soles 1950 (fot. 4).

Fot. 5a. 5000 koron emisji z 6 lipca 1920 roku (SPECIMEN) (awers), zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 828 N

Fot. 5b. 5000 koron emisji z 6 lipca 1920 roku (SPECIMEN) (rewers), zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 828 N

Drugim ze wspomnianych nominałów, które powstały za oceanem, jest 5000 koron emisji z 6 lipca 1920 roku. Jest to banknot o dużym formacie wykonany z użyciem charakterystycznych dla nowojorskiej wytwórni ozdobnych giloszy. Na przedniej stronie znajdują się dwa owalne pola (fot. 5a). W większym, umieszczonym centralnie, ukazana została rzeka Łaba z widoczną w oddali górą Říp. Na rzece

widzimy holownika ciągnący baręk, a w oddali z prawej strony jadący pociąg. Natomiast we wkomponowanym z prawej strony awersu medalionie znajduje się portret dziewczyny ubranej w strój charakterystyczny dla miasta Tabor. Dominantę drugiej strony banknotu stanowi umieszczone centralnie pole (fot. 5b). W nim wkomponowana została alegoryczna kobieca postać ubrana w ponadczasowe szaty, która w lewej ręce trzyma róg obfitości, a w prawej kiść winogron. Te atrybuty pozwalają widzieć w kobiecie rzymską boginię szczęścia Fortunę³⁰. Postać została ukazana

Fot. 6a. 100 koron emisji z 10 stycznia 1931 roku (SPECIMEN) (awers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 840 N

Fot. 6b. 100 koron emisji z 10 stycznia 1931 roku (SPECIMEN) (rewers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 840 N

³⁰ Ta sama stojąca kobieca postać pojawiła się na zaprojektowanym i wydrukowanym w American Bank Note Company w Nowym Jorku próbnym banknocie o nominale 100 franków (1917). Ten przeznaczony dla Banku Francji nominal ze względu na stojącą w centrum postać nazywany jest „La Fortune” (Fortuna).

w otoczeniu zabudowy architektonicznej Pragi. Z lewej strony widoczna jest prowadząca na Most Karola Brama Prochowa, a w tle widać Hradczany z górującą nad wzgórzem katedrą Świętego Wita. W prawym dolnym rogu umieszczona została sygnatura wytwórni „©ABNCo”. Gdy przyjrzymy się dokładniej, zobaczymy postaci. W świetle Bramy Prochowej widać najprawdopodobniej wóz konny, a przed budynkiem idącą postać.

Banknoty z okresu międzywojennego na ogół charakteryzują się bogatą szatą graficzną pełną odwołań symbolicznych i alegorycznych. Zbiór banknotów czechosłowackich obfituje również w ciekawe obiekty. Trudno jest wybrać najbardziej interesujące egzemplarze. Bogatą szatę graficzną ma utrzymany w zieleniach nominal 100 koron emisji z 10 stycznia 1931 roku, gdzie w sposób symboliczny została przedstawiona wizja młodego państwa. Banknot ten zaprojektował czeski malarz i grafik Max Švabinský, który wygłosił mowę pożegnalną na pogrzebie Alfonsa Muchy w 1939 roku³¹. Obie strony nominału w dostrzegalny sposób zostały podzielone na trzy części. Na stronie głównej w centrum znalazł się herb Czechosłowacji, który stanowi tło dla informacji o nominale. Z lewej strony wkomponowane zostało kłęzące na prawym kolanie dziecko symbolizujące młodą republikę (fot. 6a). Umieszczone wokół niego przedmioty pozwalają nam poznać aspiracje kraju. Trzymana w prawym ręku gałązka oliwna wyraźnie świadczy o umiłowaniu pokoju, który jest gwarantem rozwoju i dobrobytu. Natomiast leżąca na lewym kolanie książka studiowana przez dziecko symbolizuje wiedzę i naukę jako te aspekty życia, które przyczyniają się do rozwoju państwa. Przy prawym boku postaci widzimy symbole przemysłu i rolnictwa – młotek i koło młockarni. Po przeciwnej stronie leżą wytwory sztuki – puchar, sznur pereł, pędzle i owalne pudełko. Ponad dzieckiem na giloszu projektant banknotu Max Švabinský wkomponował siedzącego sokoła symbolizującego dumę, męstwo, rycerskość, szlachetność. Ten element ornitologiczny znalazł się na zaprojektowanych przez Alfonsa Muchę nominałach – 100 i 500 koron emisji z 15 kwietnia 1919 roku. Jednak znając historię Czech, można przypuszczać, że może to być odniesienie symboliczne do czeskiego towarzystwa gimnastycznego „Czeski Sokół”, które jest najstarszą organizacją sokolstwa w krajach słowiańskich³². Z prawej strony nominału w okolonej wieńcem laurowym ramie wkomponowane zostało popiersie kobiety w czapce frygijskiej na głowie, które jest personifikacją narodową Czechosłowacji. Przed ramą leży stylizowany średniowieczny dokument z zawieszonymi pieczęciami, który może symbolizować najważniejszy dokument państwa – konstytucję – lub odnosić się do istniejącego w średniowieczu niezależnego Królestwa Czech. Obok dokumentu leżą owoce uzupełniające kompozycję. Tylne strony banknotu charakteryzuje się analogicznym podziałem na trzy części. Z lewej strony artysta wkomponował dwie alegoryczne postaci symbolizujące rolnictwo –

³¹ R. Ormiston, *Alfons Mucha...* [25], s. 87.

³² Celem organizacji było podnoszenie sprawności fizycznej i duchowej oraz pobudzanie ducha narodowego. Przyświecała jej idea panslawizmu.

siedząca na snopie zbóż kobieta oraz trzymający szyszki chmielu mężczyzna (fot. 6b). Kobieta ma na głowie wieniec z kłosów zbóż, a spod jej nóg wystaje kolba kukurydzy. Podobnie jak dziecku z przedniej strony banknotu postaciom towarzyszy element ornitologiczny. Powyżej nich na giloszowej ramie przycupnęły dwa gołębie – symbol zakochanych, który w tym przypadku można odczytywać jako związek dwóch narodów: czeskiego i słowackiego. Z prawej strony znalazła się owalna rama z portretem ojca niepodległej Czechosłowacji Tomáša Masaryka podtrzymywana przez dwoje dzieci. Poniżej ramy leży otwarta księga oraz podobnie jak na przedniej stronie nominału znajdują się owoce i gałązka laurowa uzupełniające kompozycję rewersu.

Fot. 7a. 100 korun emisji z 20 sierpnia 1940 roku (SPECIMEN) (awers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 853 N

Fot. 7b. 100 korun emisji z 20 sierpnia 1940 roku (SPECIMEN) (rewers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 853 N

W latach 1938 i 1939 nastąpił rozbiór Czechosłowacji między państwa sąsiednie. 30 września 1938 roku Czechosłowacja straciła na rzecz III Rzeszy Kraj Sudetów. W październiku Polska zajęła Zaolzie, a w listopadzie Węgry południową Słowację i Ruś Zakarpacką. Pozostała część Rusi Zakarpackiej Węgrzy zajęli w marcu 1939 roku. 14 marca Słowacja ogłosiła niepodległość, a następnego dnia wojska niemieckie wkroczyły do Czech, tworząc Protektorat Czech i Moraw. W dziedzinie pieniędzy papierowych emitowanych w Protektoracie Czech i Moraw nastąpiło zużycie szaty graficznej. Na banknotach pojawiły się napisy w języku niemieckim i czeskim. Natomiast na Słowacji w dalszym ciągu stosowano zapis w czterech językach. Najbardziej rozbudowaną ikonograficznie szatę graficzną pieniędzy papierowych emitowanych w tym czasie ma nominał 100 koron emisji z 20 sierpnia 1940 roku projektu Bedřicha Fojtáška. Większą część powierzchni przedniej strony banknotu zajmuje panorama Pragi z Mostem Karola i górującą nad Hradczanami katedrą Świętego Wita (fot. 7a). Na pierwszym planie wkomponowana została figura rycerza stojąca na placu przy Moście Karola – legendarny rycerz Brunčvík. Natomiast na rewersie poza informacjami o nominale w języku niemieckim i czeskim znajduje się dekoracja roślinna (fot. 7b). Wygląd banknotów emitowanych w Protektoracie Czech i Moraw dobitnie świadczy o braku suwerenności tego tworu państwowego. Widoczna jest dominująca rola Niemiec, co ujawnia się przez kolejność użycia języka niemieckiego (jako pierwszego) i czeskiego (jako drugiego).

Fot. 8. 500 koron emisji z 24 lutego 1942 roku (SPECIMEN) (awers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 858 N

Na nominałach 50, 500, 1000 i 5000 koron znajdują się wykonane bardzo dobrze pod względem graficznym portrety, które stanowią dominantę przedniej strony każdego z nominałów i odciągają uwagę od pozostałej części banknotu. Na szczególne wyróżnienie zasługuje autoportret czeskiego malarza późnobarokowego Petera Brandla (1668-1735) umieszczony na utrzymanym w brązach nominale 500 koron emisji z 24 lutego 1942 roku (fot. 8). Wkomponowanie w szatę graficzną

autoportretu malarza zwanego „czeskim Rubensem” wynikało z pobudek ideologicznych. Ojciec malarza był prawdopodobnie Niemcem. Na okupowanych przez III Rzeszę terenach starano się udowodnić niemieckość za pośrednictwem pochodzących z Niemiec postaci historycznych. W ten sposób została wykorzystana osoba Petera Brandla. Portret ten, podobnie jak inne umieszczone na wspomnianych wyżej banknotach z okresu II wojny światowej, jest popisem kunsztu rytownika Jindra Schmidta. Nałożone gęściej lub rzadziej linie sprawiają wrażenie, że postać zdaje się wychodzić z cienia niczym na obrazach Caravaggia. Schmidt uzyskał doskonałą światłocień i trójwymiarowość przedstawienia, co powoduje, że graficzna interpretacja tego XVII-wiecznego autoportretu zdaje się być ciekawsza względem oryginału. Jest to zdecydowanie najlepiej wyrytowany banknot przez tego artystę. Co ciekawe, nominał ten ma sygnaturę projektanta oraz rytownika z datą wykonania dzieła. Przy nazwisku rytownika znajduje się data 1942. Natomiast za projektanta uznano Petera Brandla i przy jego nazwisku widnieje data 1695. Umieszczone na wspomnianych nominałach³³ portrety są wykonane równie dobrze, jednak rytownik nie zrobił tak spektakularnego światłocienia przy użyciu gęściej i rzadziej ułożonych kresek, które powodowałyby wydobywanie postaci z tła. Portrety te kontrastują z jasnym tłem i dają efekt trójwymiarowości przedstawienia.

Podczas okupacji władze Rzeczypospolitej Polskiej oraz władze Republiki Czesosłowackiej na uchodźstwie przygotowywały się do powrotu po wojnie do kraju. Zakładano, że konieczne będzie przeprowadzenie reform walutowych i wprowadzenie do obiegu nowych banknotów. W związku z tym zamówiono nową serię pieniędzy papierowych. Władze czecosłowackie zamówiły w Londynie projekty i druk siedmionominałowej serii od 5 do 1000 koron. W przeciwieństwie do polskich³⁴ pieniędzy papierowych zaprojektowanych i wydrukowanych na emigracji banknoty czecosłowackie nie miały daty emisji. W ich szacie graficznej znalazły się natomiast wizerunki postaci historycznych³⁵, w tym pierwszego prezydenta Czechosłowacji Tomáša Masaryka, oraz międzywojenny herb republiki. Na dolnym marginesie dwóch najniższych nominałów – 5 i 10 koron – umieszczona jest sy-

³³ 50 koron emisji z 25 września 1944 roku (portret dziewczyny w stroju ludowym), 1000 koron emisji z 24 października 1942 roku (portret niemieckiego muratora i rzeźbiarza okresu gotyku Piotra Parlera) oraz 5000 koron emisji z 24 lutego 1944 roku (portret Świętego Wacława).

³⁴ Zaprojektowane i wydrukowane w Wielkiej Brytanii i USA w latach 1940-1942 banknoty dla Banku Polskiego zostały po wojnie przewiezione do Polski. W 1947 roku we władzach NBP toczyła się dyskusja, czy nie wprowadzić ich do obiegu. Ostatecznie zdecydowano się zaprojektować i wydrukować pieniądze papierowe o nowej szacie graficznej. Powstały podczas wojny zapas banknotów został przeznaczony na przemiał. Do celów archiwalno-muzealnych oraz kolekcjonerskich zachowano 1000 sztuk każdego z nominałów oraz tyle samo wzorów. M. Markowski, *Polskie pieniądze papierowe 1944-1995. Ikonografia, ideologia, projekty, projektanci, okoliczności powstania* [rozprawa doktorska powstała pod kierunkiem prof. dr hab. Lechosława Lameńskiego, Instytut Historii Sztuki KUL, Lublin 2018, s. 57].

³⁵ Karel Havlíček Borovský (20 koron); Milan Rastislav Štefánik (50 koron); Tomáš Garrigue Masaryk (100 koron); Ján Kollár (500 koron); Jerzy z Podiebradów (1000 koron).

gnatura angielskiej drukarni Thomas de la Rue & Company Limited, London³⁶. Po zakończeniu II wojny światowej do Czechosłowacji wróciły przedwojenne władze. Prezydentem został ponownie Edvard Beneš. Wydrukowane na emigracji banknoty zostały wprowadzone do obiegu na początku listopada 1945 roku i były ważne do końca maja 1953 roku. Po przeprowadzonym w lutym 1948 roku komunistycznym zamachu stanu przygotowano nowsze wersje banknotów z zachowaniem ogólnego schematu kompozycyjnego nominałów 5 i 10. Na każdym z nich pojawiła się data emisji oraz zniknęły sygnatury angielskiej drukarni. Zmianie uległa szata graficzna tylnej strony nominału 50 koron. Na wydrukowanym podczas wojny banknocie dominującym elementem był tam herb Republiki Czechosłowackiej, który w 1948 roku zastąpiony został widokiem Bańskiej Bystrzycy na Słowacji.

Fot. 9a. 20 koron emisji z 1944 roku (SPECIMEN) (awers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 897 N

Fot. 9b. 20 koron emisji z 1944 roku (SPECIMEN) (rewers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 897 N

³⁶ W tej wytwórni papierów wartościowych wydrukowano polskie banknoty 10, 20, 50, 100 i 500 złotych emisji z 15 sierpnia 1939 roku.

Fot. 10a. 10 złotych emisji z 1944 roku (awers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 643 N

Fot. 10b. 10 złotych emisji z 1944 roku (rewers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 643 N

Po zakończeniu II wojny światowej Czechosłowacja, Polska, Rumunia i Węgry „otrzymały” od Związku Radzieckiego zbliżony pod względem szaty graficznej pieniądz papierowy. Jego szata graficzna bazowała na giloszowych rozetach, umieszczonych sporadycznie motywach roślinnych oraz widniejącej na każdym z nominałów dacie rocznej 1944. Wszystkie wspomniane banknoty zostały zaprojektowane przez Iwana Iwanowicza Dubasowa i wydrukowane w podmoskiewskiej drukarni papierów wartościowych GOZNAK. Wśród państw, które otrzymały nowe banknoty, motywy narodowe znalazły się jedynie na przeznaczonych dla Polski środkach płatniczych. Elementem graficznym każdego z polskich banknotów emisji z 1944 roku był pozbawiony korony wizerunek Orła Białego według wzoru z 1927 roku. W Czechosłowacji nowe banknoty wprowadzono do obiegu 23 marca 1945 roku.

Były ważne stosunkowo krótko. Wycofano je z końcem października 1945 roku. Jedynie 1 korona pozostała prawnym środkiem płatniczym do 13 kwietnia 1946 roku. Gdy zestawimy ze sobą banknoty przeznaczone dla Czechosłowacji, Polski, Rumunii i Węgier, to dostrzeżemy powtarzające się schmeaty rysunku różnych nominałów. Na przykład nominały 20 koron i 10 złotych mają zbliżony układ graficzny awersu (por. fot. 9a z fot. 10a) oraz rewersu (por. fot. 9b z fot. 10b). Rewers 5 koron jest zbliżony do awersu 50 groszy. Przednia strona 500 i 100 koron odpowiada w ogólnym układzie stronie głównej polskich banknotów o nominałach 20 i 50 złotych. Natomiast tylna strona nominału 500 koron odpowiada rewersowi 100 złotych³⁷.

Fot. 11a. 50 koron emisji z 29 sierpnia 1950 roku (awers), zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 643 N

Fot. 11b. 50 koron emisji z 29 sierpnia 1950 roku (rewers), zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 643 N

³⁷ M. Markowski, *Polskie pieniądze papierowe...* [34], s. 49-50.

Fot. 12a. 20 korun emisji z 1 maja 1949 roku (awers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 932 N

Fot. 12b. 20 korun emisji z 1 maja 1949 roku (rewers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 932 N

Motywy socrealistyczne zagościły na banknotach czechosłowackich ponad cztery lata później niż na banknotach polskich, bo dopiero pod koniec 1950 roku. W przypadku polskich pieniędzy papierowych miało to miejsce, począwszy od lipca 1946 roku. W Czechosłowacji pierwszym banknotem mającym w szacie graficznej wyraźne konotacje z socrealizmem było 50 korun emisji z 29 sierpnia 1950 roku. Autorami projektu graficznego byli Ludovít Ilečko i Ladislav Jirka. Na przedniej stronie tego nominału wkomponowany został portret górnika (fot. 11a). Umieszczone na banknotach państw socjalistycznych przedstawienia górników reprezentują przemysł wydobywczy. Nominał ten odbiega stylistycznie od emitowanych uprzednio w Czechosłowacji banknotów o bogatej szacie graficznej. Na tym pieniądzu papierowym przedstawienie górnika jest najbardziej rozbudowanym pod względem ikonograficznym wizerunkiem przedstawiciela tej grupy zawodowej, jakie znalazło

się na banknotach emitowanych w europejskich państwach komunistycznych w latach 1945-1956. Ukazany zgodnie z zasadami sztuki socrealizmu w posągowej pozie mężczyzna ma wzrok skierowany w dal. W prawej dłoni trzyma rączkę od opartego o ramię młota pneumatycznego. Natomiast o drugie ramię opiera lampę górniczą. Ubrany w rozpiętą koszulę i podkoszulek mężczyzna został przedstawiony na tle swojego zakładu pracy. W oddali widać fragment zabudowań kopalni wraz z wieżą wiertniczą. Rozbudowana szata graficzna awersu kontrastuje ze schematyzmem rewersu, gdzie ograniczono się do umieszczonej centralnie wartości nominału i zielonych giloszy (fot. 11b). Rok wcześniej do obiegu wprowadzono pomarańczowe 20 koron emisji z 1 maja 1949 roku z portretem młodej dziewczyny w stroju ludowym i wiankiem z kwiatów na głowie (fot. 12a). Na rewersie nominału ukazany został wazon z bukietem kwiatów, który stanowi dominantę tej strony banknotu. Obok wazonu, na tle rozległego krajobrazu, widzimy kobietę grabiącą siano. Przedstawienie to można uznać za zapowiadające socrealizm. Kobieta została przedstawiona z żabiej perspektywy, jednak użycie pastelowych barw nadaje przedstawieniu pewną lekkość. Jest to jeden z najpiękniejszych czechosłowackich banknotów wyemitowanych po II wojnie światowej.

W drugiej połowie 1952 roku zdecydowano się przeprowadzić reformę pieniądza³⁸ w Czechosłowacji, co nastąpiło w połowie 1953 roku. Na potrzeby reformy zamówiono w Związku Radzieckim druk nowej serii pieniędzy papierowych o zmiennej szacie graficznej i z nowym systemem nominałów³⁹. Jako ciekawostkę można wspomnieć, że do 1953 roku korona czechosłowacka – jako jedyna waluta bloku wschodniego w Europie – była powiązana z dolarem amerykańskim. Reforma walutowa z 1953 roku miała powiązać wartość korony z rublem radzieckim⁴⁰. Wszystkie wprowadzone do obiegu nominały miały napisy w języku czeskim i słowackim oraz zaprojektowany w 1919 roku przez Alfonsa Muchę herb Czechosłowacji. Banknoty zostały wydrukowane na papierze zabezpieczonym bieżącym znakiem wodnym z gwiazdami wpisanymi w koła. W serii tej znalazły się dwa banknoty z typowymi dla rosyjskiego systemu monetarnego wartościami nominalnymi: 3 i 25 koron. Dwa najwyższe nominały – 50 i 100 koron – zawierają elementy propagandowe. Na przedniej stronie niższego z nich wkomponowana została grafika pokazująca wdzięczność Armii Czerwonej za wyzwolenie kraju (fot. 13a). Pierwowzorem przedstawienia był pomnik „Braterstwo”⁴¹ dłuta Karela Pokorného z 1947 roku. Na wyższym nominalnie umieszczone zostało posągowe przedstawienie dwóch mężczyzn symbolizujących sojusz robotniczo-rolniczy (fot. 14b). Nominał 100 koron emisji z 1953 roku

³⁸ Więcej o czechosłowackiej reformie walutowej w: M. Pracný, *Czechosłowacka reforma walutowa z 1953 roku*, „Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu” 2020, nr 2(8), s. 115-128.

³⁹ Z. Šustek, *Portret czechosłowackiego prezydenta...* [28], s. 266-267.

⁴⁰ M. Pracný, *Czechosłowacka reforma walutowa...* [38], s. 121.

⁴¹ Pierwowzór pomnika stanął w Českiej Třebovej, później jego kopia została ustawiona w Pradze. *Pomník Sbratnění*, <<https://pamatkovykatalog.cz/uskp/podle-relevance/1/seznam?katCislo=1000151846>> [dostęp: 22.10.2022].

Fot. 13a. 50 koron emisji z 1953 roku (awers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 1057 N

Fot. 13a. 50 koron emisji z 1953 roku (rewers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 1057 N

Fot. 14a. 100 koron emisji z 1953 roku (awers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 1059 N

Fot. 14b. 100 korun emisji z 1953 roku (rewers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 1059 N

wydrukowany został w brązach, przez co różni się kolorystyką od tradycyjnej zieleni zarezerwowanej dla tego nominału. Zachowano natomiast panoramę Pragi z Mostem Karola i Hradczanami, która jest również charakterystycznym motywem dla czechosłowackich banknotów o nominale 100 korun.

Na wprowadzonym do obiegu w czerwcu 1953 roku nominale 25 korun emisji z 1953, który zaprojektował radziecki artysta Siergiej Pomanskij, umieszczony został wizerunek najwybitniejszego czeskiego dowódcy i hetmana taborytów Jana Žižki⁴² (fot. 15). Pierwowzorem użytego na tym nominale przedstawienia był stojący w Pradze pomnik konny autorstwa Bohumila Kafki. Nominał 25 korun zestawiony

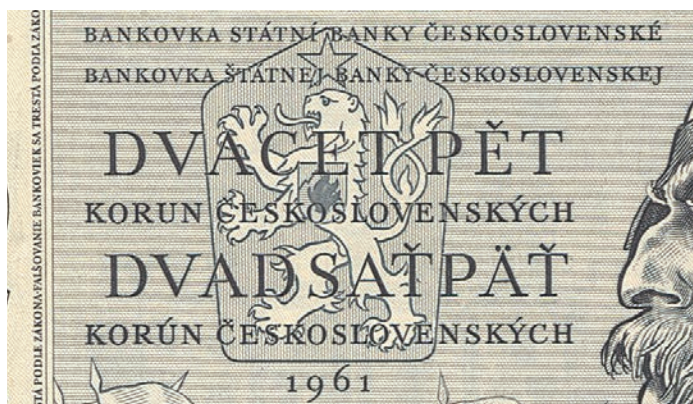

Fot. 15. 25 korun emisji z 1953 roku (awers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 1055 N

⁴² Ten czeski wódz miał również polski epizod. Był uczestnikiem bitwy pod Grunwaldem i został uwieczniony przez Jana Matejkę na słynnym obrazie.

Fot. 16. 25 korun emisji z 1958 roku (awers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 1061 N

Fot. 17. 25 korun emisji z 1961 roku (fragment awersu),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 1066 N

z podobizną Jana Žižki przetrwał w czechosłowackim systemie pieniężnym do końca 1972 roku. Od kwietnia 1971 roku stopniowo zastępowano go banknotem 20 korun emisji z 1970 roku, który dedykowany był tej samej postaci historycznej. Banknot o zmodernizowanej szacie graficznej wprowadzono do obiegu na początku grudnia 1958 roku (25 korun emisji z 1958 roku projektu Karela Svobody) (fot. 16), a na początku maja 1962 weszła nowsza wersja ze zmienionym herbem państwowym (25 korun emisji z 1961 roku) (fot. 17). Emisja z 1961 roku była spowodowana zmianą nazwy państwa z Republiki Czechosłowackiej na Czechosłowacką Republikę Socjalistyczną. Poza nazwą państwa zmianie uległ herb państwowy, który zastąpił wzór z 1919 roku⁴³. Pomimo tej zmiany oba banknoty były równoległe prawnym środ-

⁴³ 17 listopada 1960 roku weszła w życie ustawa zmieniająca wygląd herbu Czechosłowacji. Zmianie uległ sam kształt tarczy na tę używaną przez husycką piechotę. Pozostawiono wspiętego na tylnych

kiem płatniczym. 25 koron emisji z 1958 roku wycofano z obiegu z końcem 1971 roku, a emisję z 1961 roku rok później.

Fot. 18. 50 koron emisji z 1964 roku (awers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 1069 N

W związku ze słabymi zabezpieczeniami drukowanych w Związku Radzieckim banknotów emisji z 1953 roku zdecydowano się już w 1954 roku na przygotowanie nowych wzorów pieniędzy papierowych. Miały być one lepiej zabezpieczone przed fałszowaniem. Przystosowanie, wykonanych w ZSRR w technice druku offsetowego, banknotów do druku w technice wklęsłodruku okazało się technicznie niemożliwe. Zdecydowano się wówczas na zaprojektowanie banknotów o nowej szacie graficznej. Jednak tworząc nowe wzory pieniędzy papierowych, pozostawiono umieszczone na nich motywy, które zostały zatwierdzone przez władze komunistyczne. Pomysł ten udało się zrealizować w latach 1958-1965⁴⁴. Nominał 50 koron zmodernizowano w połowie lat 60. XX wieku. Na awersie znalazło się przedstawienie symbolizujące braterstwo broni czerwoarmisty i czeskiego partyzanta (fot. 18). Na 50 koronach emisji z 1964 roku obaj mężczyźni zostali ukazani w sposób właściwy dla sztuki socrealistycznej – wyprostowani, piękni, w równomiernym oświetleniu. Źródłem światła zdaje się być tutaj herb Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej otoczony giloszem, który przedstawiony został w ten sposób, że sprawia wrażenie, iż jest to wznoszące się nad pasmem górskich szczytów słońce. Dodatkowo na nominale tym pojawia się radziecka

łapach czeskiego lwa z dwoma ogonami, pozbawiając go otwartej korony. W jej miejsce wkomponowano czerwoną pięcioramienną gwiazdę. Na piersi lwa pojawił się nowy symbol słowacki – płomień (*vatra*) umieszczony na narodowej górze Krywań. Symbolizował on słowackie powstanie narodowe z 1944 roku. W. Garbaczewski, *Godła państwowe na środkach płatniczych krajów komunistycznych w Europie* [w:] *Pieniądz-symbol-władza-wojna. Wspólne dziedzictwo Europy. Białoruś-Estonia-Litwa-Lotwa-Polska-Rosja-Rumunia-Słowacja-Ukraina*, op. cit., s. 315.

⁴⁴ Z. Śustek, *Portret czechosłowackiego prezydenta...* [28], s. 273.

symbolika. Jest to umieszczony w lewym dolnym rogu przedniej strony nominału sierp i młot. Ten sam motyw znajduje się w prawym dolnym rogu na tylnej stronie tego banknotu.

Fot.19a. 100 korun emisji z 1961 roku (awers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 1067 N

Fot.19b. 100 korun emisji z 1961 roku (rewers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 1067 N

Zachowanie ładunku ideologicznego miało również miejsce w przypadku nominału 100 korun. Symbolizujący sojusz robotniczo-chłopski mężczyźni zostali zastąpieni parą – hutnik i chłopka (fot. 19a), którzy stanowią dominantę przedniej strony nominału. Za postaciami wzorem chrześcijańskiej ikonografii właściwej dla patronów różnych zawodów znajduje się wzorowany na aureoli okrąg. Tworzy go widoczny przed twarzą mężczyzny fragment koła zębatego, a za głową kobiety kłos zboża. Postacie te, podobnie jak mężczyźni ze wspomnianego wcześniej nominału

Fot. 20. Bułgaria, 5 lewa emisji z 1951 roku (rewers)

50 koron emisji z 1964 roku, przedstawione są w stylistyce socrealistycznej. Na rewersie znajduje się widok Pragi z Mostem Karola i widocznymi w tle Hradczanami z katedrą Świętego Wita (fot. 19b). Podobnie jak na 50 koronach również i w tym przypadku w lewym dolnym rogu umieszczona została radziecka symbolika – skrzyżowane sierp i młot. Wśród europejskich państw należących do bloku wschodniego symbol ten stanowi dominantę tylnej strony dwóch bułgarskich nominałów – 3 i 5 lewa emisji z 1951 roku (fot. 20). U dołu banknotu widać kolaż złożony z zabudowań różnych zakładów przemysłowych, fabryk i kopalni. Z wkomponowanych na tej stronie nominału kominów leci dym, co sugeruje nieustanną pracę. Ukazana na awersie para wpatrzona jest, podobnie jak mężczyźni z nominału 50 koron emisji

Fot. 21a. 20 koron emisji z 1988 roku (awers)

Fot. 21b. 20 korun emisji z 1988 roku (rewers)

z 1964 roku, w kolistą sferę umieszczoną nieomal w geometrycznym środku awersu. Na 100 korunach jest to model atomu stanowiący element poddruku dla informacji o nominale. Ukazany model jest wizją nowoczesności – energii czerpanej z atomu.

Podobnie jak w Polsce⁴⁵ również w sąsiedniej Czechosłowacji większość banknotów emitowanych w latach 70. i 80. XX wieku nie miała komunistycznego ładunku ideologicznego. Znajdziemy tam postaci historyczne oraz rodzime krajobrazy. Najciekawszym z tych nominałów jest utrzymane w błękitach 20 korun emisji z 1988 roku, dedykowane czeskiemu pedagogowi i filozofowi Janowi Amosowi Komeńskiemu, którego podobizna stanowi dominantę przedniej strony nominału (fot. 21a). Ten zaprojektowany przez Albina Brunovskiego nominał został nawet wyróżniony jako najlepszy banknot 1988 roku⁴⁶. Ikonografia tego pieniądza nawiązuje do nauki. Tylna strona nominału zawiera kolaż elementów mających konotacje z nauką (fot. 21b). W centrum znajduje się owocujące drzewo, które swoje korzenie bierze z otwartej książki. Przedstawienie to symbolizuje owoce wynikające z edukacji. Na tylnej stronie banknotu widzimy zestawienie tradycji (starosłowiański alfabet i fragment gotyckiej książki) z nowoczesnością (para studiująca książkę).

Wydzwięk ideologiczny znalazł się na 500 korunach emisji z 1973 roku. Na stronie przedniej tego nominału widać idących żołnierzy. Jest to odwołanie do słowackiego powstania narodowego z 1944 roku. Na ostatnim banknocie wyemitowanym w Czechosłowackiej Republice Socjalistycznej – 100 korunach emisji z 1989 roku – umieszczony został portret pierwszego komunistycznego prezydenta Czechosło-

⁴⁵ W Polsce w latach 70. XX wieku weszły do obiegu trzy banknoty z wizerunkami postaci ważnych dla ruchu komunistycznego – 50 złotych z portretem generała Karola Świerczewskiego, 100 złotych z portretem Ludwika Waryńskiego oraz 200 złotych z portretem Jarosława Dąbrowskiego.

⁴⁶ Z. Sústek, *Portret czechosłowackiego prezydenta...* [28], s. 278.

Fot. 22a. 100 korun emisji z 1989 roku (awers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 1077 N

Fot. 22b. 100 korun emisji z 1989 roku (rewers),
zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 1077 N

wacji Klementa Gottwalda⁴⁷. Nominał ten jest tradycyjnie utrzymany w zieleniach. Na przedniej stronie obok portretu przywódcy znajduje się stylizowana czerwona gwiazda, z której „wyrasta” herb Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej (fot. 22a). Na tylnej stronie nominału umieszczone zostało przedstawienie Pragi. W przeciwieństwie do emitowanych wcześniej nominałów na pierwszym planie widnieje fragment Mostu Karola w postaci grupy rzeźbiarskiej ukazanej na tle Bramy Prochowej (fot. 22b). Co ciekawe, nad całością góruje świątynia chrześcijańska – katedra Świętego Wita na Hradczanach będąca siedzibą arcybiskupów praskich i prymasa Czech. Banknot o nominale 100 korun z podobizną Klementa Gottwalda

⁴⁷ Pomysł umieszczenia Klementa Gottwalda na czechosłowackich banknotach podjęty był po raz pierwszy podczas planowanej na 1953 rok reformy pieniężnej. Żyjący jeszcze wówczas Gottwald nie wyraził zgody na umieszczenie jego podobizny na obiegowych banknotach. Więcej o projektach banknotów z podobizną Gottwalda w: *ibidem*, s. 264-279.

został wprowadzony do obiegu na początku października 1989 roku – na półtora miesiąca przed „aksamitną rewolucją”. W ówczesnej sytuacji politycznej banknot stanowił przedmiot ostrej krytyki. Był on również uszkodzany jako wyraz protestu przeciwko byłemu reżimowi politycznemu. W prasie ostro, a niekiedy i w sposób prymitywny atakowano również projektanta całej serii banknotów z lat 1985-1989, słowackiego malarza, grafika i ilustratora Albina Brunovskiego, który nie był odpowiedzialny za wybór tematów, ale opracował je na bardzo wysokim poziomie artystycznym. Wydarzenia te spowodowały wycofanie nominału z obiegu po 15 miesiącach od wprowadzenia go na rynek (koniec grudnia 1990). Następnie wznowiono jego druk według wzoru z 1961 roku w socrealistycznej konwencji. Jednak po blisko trzech dekadach krążenia banknotu w obiegu mało kto zwracał uwagę na to, co znajduje się w jego szacie graficznej⁴⁸.

Po rozpadzie Czechosłowacji, podobnie jak Austro-Węgier, w nowo powstałych państwach banknoty zostały nostryfikowane. W Republice Czeskiej dopuszczono do obiegu trzy nominały: 100 koron emisji z 1961 roku, 500 koron emisji z 1973 oraz 1000 koron emisji z 1985 roku. Na awersach tych banknotów przyklejono poziome znaczki z wartością nominalną na tle pionowych pasów⁴⁹. Natomiast w Republice Słowackiej nostryfikowano nominały: 20 koron emisji z 1988, 50 koron emisji z 1987 roku, 100 koron emisji z 1961, 500 koron emisji z 1973 oraz 1000 koron emisji z 1985 roku. Wspomniane banknoty otrzymały na awersach pionowe znaczki z zapisaną za pomocą cyfr wartością nominalną na tle herbu Słowacji. W obu państwach banknoty te były przejściowym środkiem płatniczym: w Czechach do końca sierpnia 1993 roku, natomiast na Słowacji funkcjonowały dłużej. W zależności od nominału wycofano je między 22 października 1993 (1000 koron) a 10 stycznia 1994 (500 koron)⁵⁰.

Wraz z powstaniem Republiki Czeskiej w 1993 roku zaistniała potrzeba przygotowania banknotów o nowej szacie graficznej. Zaprojektowane przez czeskiego malarza, grafika i ilustratora Oldřicha Kulhánka pieniądze funkcjonują do dzisiaj. Z biegiem lat doczekały się modernizacji pod względem zabezpieczeń, a papierowe nominały 20 i 50 koron zastąpiono monetami. Na nowych banknotach znalazły się wizerunki postaci ważnych dla historii Czech: król Czech Przemysław Otokar (20 koron), Święta Agnieszka Czeska (50 koron), król Czech i Cesarz Cesarstwa Niemieckiego Karol IV Luksemburski (100 koron), pedagog i filozof Jan Amos Komeński (200 koron), pisarka Božena Němcová (500 koron), historyk František Palacký (1000 koron), śpiewaczka Ema Destinová (2000 koron) oraz prezydent Czechosłowacji Tomáš Masaryk (5000 koron). Projektując nowe nominały, zachowano tradycyjną zieloną kolorystykę dla banknotu 100 koron. Jednak w przeciwieństwie do jego poprzedników na rewersie

⁴⁸ Ibidem, s. 278.

⁴⁹ Jedyne seria U nominału 1000 koron emisji z 1985 roku została ostemplowana wartością nominalną na tle pionowych pasów. V. Novotný, *Papírová platidla...* [14], s. 159.

⁵⁰ Ibidem, s. 157-159, 177-181.

nie znalazło się przedstawienie praskich zabytków, które można zobaczyć na najwyższym nominale 5000 koron. Na czeskich banknotach miejsce motywów gospodarczych zajęły postacie ważne dla państwa i narodu oraz symboliczne odwołania do ich życia. Spośród będących obecnie w obiegu banknotów czeskich najciekawszą szatę graficzną mają nominały 500, 2000 oraz 5000 koron. Na dwóch niższych dominantę awersu stanowi alegoryczne przedstawienie związane z postacią, której portret został umieszczony na awersie. Natomiast dedykowane Tomášowi Masarykowi 5000 koron na tylnej stronie nominału ma kolaż złożony z zabytków architektonicznych Pragi. Tę stronę zdobią również herby stolicy i Czech.

Waluta czeska funkcjonuje od ponad stu lat. W tym czasie papierowe środki płatnicze przechodziły zmiany związane z przemianami ustrojowymi. W okresie istnienia Czechosłowacji na banknotach znajdowały się odwołania do bohaterów i obiektów historycznych ważnych dla obu narodów tworzących republikę. Obserwując banknoty i zmieniającą się ich szatę graficzną, można zauważyć, że dominującym wątkiem jest panorama Pragi z Hradczanami, która znalazła się na ośmiu nominałach wyemitowanych między 1919 a 1989 rokiem. Czterokrotnie pojawiła się podobizna czeskiego dowódcy Jana Žižki, a trzykrotnie pierwszego prezydenta Czechosłowacji Tomáša Masaryka. Na banknotach są również ślady przeobrażeń systemowych – zmiany herbu państwowego w drugiej połowie XX wieku. Analizując czeskosłowackie pieniądze papierowe XX wieku, zauważyć można, że najwyższym nominałem, jaki kiedykolwiek pojawił się w obiegu, było 5000 koron. Czechy w latach 20. XX wieku borykały się również z inflacją, jednak nie wymogła ona tak jak w przypadku Polski, Niemiec lub Węgier druku nowych, coraz wyższych nominałów i zmiany nazwy waluty połączonej z jej denominacją.

W Czechosłowacji dawne banknoty były czterokrotnie nostryfikowane. Po raz pierwszy miało to miejsce w 1919 roku, gdy poprzez naklejenie specjalnych znaczków uznano za swoje dawne banknoty austro-węgierskie. Po podziale Czechosłowacji na Protektorat Czech i Moraw oraz Słowację w tej ostatniej osteplowano czeskosłowackie banknoty, nostryfikując je w ten sposób. Po zakończeniu II wojny światowej, gdy ponownie powstała Czechosłowacja, banknoty słowackie zostały nostryfikowane przy użyciu specjalnych znaczków i pełniły funkcję prawnych środków płatniczych między lipcem a październikiem 1945 roku. Również po rozpadzie Czechosłowacji w 1993 roku nowo powstałe państwa także nostryfikowały banknoty czeskosłowackie.

Zestawiając ze sobą ikonografię banknotów czeskosłowackich i polskich, możemy zobaczyć podobieństwa i różnice. Banknoty czeskosłowackie były sygnowane, począwszy od pierwszych projektów wykonanych przez Alfonsa Muchę. W Polsce sygnatury projektantów spotyka się sporadycznie. Na przestrzeni ostatnich 100 lat w Czechosłowacji i Czechach wyemitowano więcej banknotów upamiętniających ważne postaci historyczne. W okresie okupacji niemieckiej banknoty Banku Emisyjnego w Polsce były wzorowane stylistycznie na międzywojennych pieniądzach

papierowych. Natomiast w Protektoracie Czech i Moraw wyemitowano pieniądze papierowe według nowych wzorów, całkowicie niezwiązanych z okresem międzywojennym. Dodatkowo pojawiły się na nich napisy w języku czeskim i niemieckim. Po zakończeniu II wojny światowej Polska i Czechosłowacja znalazły się wśród krajów satelickich ZSRR. Podczas wojny władze obu państw przygotowały pieniądze papierowe z przeznaczeniem do emisji po zakończeniu wojny. W Czechosłowacji banknoty te weszły do obiegu w 1945 roku i funkcjonowały blisko osiem lat – do 1953 roku. Natomiast w Polsce było to niemożliwe z przyczyn politycznych. W obu przypadkach po zakończeniu II wojny światowej zachowano formalnie przedwojenny ustroj i nazwę państwa. W Polsce do 1952, a w Czechosłowacji do 1961 roku. Jednak w naszym kraju już w 1944 roku pozbawiono orła korony. Natomiast w Czechosłowacji przedwojenny herb państwowy z elementami monarchistycznymi funkcjonował do 1961 roku, a na środkach płatniczych do końca 1971 roku.

Trudno jest autorytatywnie wskazać najciekawszy czechosłowacki banknot. Analizując wszystkie typy pieniędzy papierowych, jakie zostały wyemitowane w tym państwie między 1918 a 1993 rokiem, widać przeobrażenia związane ze zmianami ustrojowymi oraz z aktualnymi trendami w wyglądzie pieniędzy. W dwudziestoleciu międzywojennym do obiegu trafiały banknoty projektowane w duchu secesji i modernizmu. Okres II wojny światowej przyniósł ubożenie szaty graficznej ograniczonej do portretów oraz giloszy. Ich kolorystyka była utrzymana w brązach i szarościach, co kontrastowało z zieleniami i czerwieniami z okresu międzywojennego. Po 1948 roku pieniądź stał się ponownie kolorowy. Jednak w jego szacie graficznej zagościły wątki ideowe związane z nowym ustrojem. Bohaterów narodowych zastąpili bohaterowie zbiorowi – chłopci, robotnicy, górnicy lub żołnierze. Co prawda w okresie międzywojennym na banknotach czechosłowackich znajdują się postaci nawiązujące do gospodarki (chłopci i robotnicy), jednak po 1948 roku są oni przedstawiani w sposób właściwy dla realizmu socrealistycznego. Ich wizerunki dopełniają wyobrażenia fabryk, hut lub kopalń. Przedstawienia te różnią się graficznie od tego, co było w okresie międzywojennym. Jediną postacią historyczną, jaka zagościła w tym czasie na pieniądzu papierowym, był Jan Žižka. Dopiero lata 80. XX wieku przyniosły zmiany w wyglądzie czechosłowackiego pieniądza papierowego. Począwszy od 1985 roku, do obiegu wprowadzano pięcionominałową serię banknotów dedykowaną ludziom kultury. Wyjątkiem w niej było 100 koron z podobizną Klementa Gottwalda, które nie spotkało się z przychylnym odbiorem społecznym. Seria ta – poza jednym, wspomnianym nominałem – cechowała się pewną lekkością, zwłaszcza gdy zestawia się ze sobą poprzednie, projektowane w duchu socrealizmu nominały. Po rozpadzie Czechosłowacji oba państwa zaczęły drukować nowe wzory pieniądza papierowego. W Republice Czeskiej nową serię banknotów zaprojektował czeski grafik i ilustrator Oldřich Kulháněk. W jego projektach widoczna jest pewna lekkość przedstawienia. Na rewersach nominałów 500 i 2000 koron dostrzec można nawet echa secesyjnej stylistyki.

Marcin Markowski

**Iconographic aspect of paper money from Czechoslovakia
and the Czech Republic. An outline**

Abstract

Czech currency has been in circulation for over a hundred years. Within this time, the iconography of Czechoslovak and Czech means of payment underwent the changes connected with political transformation. Depicted characters would change throughout the years together with graphic design and stylistics, reflecting the trends in banknote design. Paper money introduced into circulation during the interwar period was characterized by the layout abundant in symbols. The period of WW2 brought the return to simple forms limiting itself to denomination and a modest – compared to the interwar period – graphic component under the form of a portrait. After the end of WW2, the banknotes of Czechoslovak emigration authorities designed in the United Kingdom remained in circulation for a few years. Only after the authority had been fully taken over by communists in 1948, were the communist ideology and social realism components included in banknote layouts. After the dissolution of Czechoslovakia, Czech banknote designs returned to the idea of representing national heroes and their layouts gained a certain lightness compared to the designs dating back to 1950-1989.

Key words: banknote, paper money, Czechoslovakia, Alfons Mucha, iconography.

Translation Justin Nnorom

Marcin Markowski

**Der ikonographische Aspekt des Papiergeldes der Tschechoslowakei
und der Tschechischen Republik. Thematische Darstellung**

Zusammenfassung

Die tschechische Währung ist seit mehr als einem Jahrhundert im Umlauf. In dieser Zeit hat sich die Ikonographie der Zahlungsmittel der Tschechoslowakei und der Tschechischen Republik im Zusammenhang mit dem politischen Übergang verändert. Die Hauptakteure wechselten im Laufe der Jahre, genauso wie das Design, was sich im Layout der Banknoten widerspiegelte. Das in den Zwischenkriegsjahren eingeführte Papiergeld zeichnete sich durch eine reiche grafische Gestaltung mit vielen

Symbolen aus. Die Zeit des Zweiten Weltkriegs brachte eine Verarmung des Erscheinungsbildes des Papiergeldes mit sich, einen Rückschritt auf einfache Formen mit der Angabe des Nennwertes und einer im Vergleich zur Zwischenkriegszeit ärmeren grafischen Gestaltung, reduziert auf ein Porträt. Nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs waren in Großbritannien für die tschechoslowakischen Emigrationsbehörden entworfene Banknoten mehrere Jahre lang in Umlauf. Nach der vollständigen Machtübernahme durch die Kommunisten im Jahr 1948 machten sich die kommunistische Ideologie und sozialistisch-realistische Motive auf den Banknoten breit. Im Zuge der Auflösung der Tschechoslowakei tauchten die Nationalhelden wieder in der Gestaltung der Banknoten auf, und das Design gewann gegenüber den Entwürfen des Zeitraums zwischen 1950 und 1989 eine gewisse Leichtigkeit zurück.

Stichworte: Banknote, Papiergeld, Tschechoslowakei, Alfons Mucha, Ikonographie.

Übersetzt von Alexander Alischs

Marcin Markowski

Ikonografický aspekt papírových peněz Československa a České republiky. Nástin problematiky

Česká měna je v oběhu déle než sto let. Ikonografie platebních prostředků Československa a České republiky v této době procházela změnami souvisejícími s politickými proměnami. V průběhu let se měnily hlavní postavy. Změnil se také styl grafického designu, který odrážel trendy v oblasti navrhování bankovek. Papírové peníze uvedené do oběhu v meziválečném období se vyznačovaly bohatou grafickou úpravou plnou symbolů. Období 2. světové války přineslo ochuzení vzhledu papírových peněz na jednoduché formy s informací o nominální hodnotě a malým – oproti meziválečnému období – grafickým prvkem v podobě portrétu. Po skončení 2. světové války byly několik let v oběhu bankovky československé exilové vlády navržené ve Velké Británii. Teprve po úplném převzetí moci komunisty v roce 1948 se na bankovkách objevila komunistická ideologie a motivy socialistického realismu. Teprve po rozpadu Československa se v grafické úpravě bankovek znovu objevili národní hrdinové a grafická úprava získala určitou lehkost oproti návrhům z let 1950-1989.

Klíčová slova: bankovka, papírové peníze, Československo, Alfons Mucha, ikonografie.

Překlad Otmar Robosz

Bibliografia

Archiwum Uniwersyteckie KUL

Markowski M., *Polskie pieniądze papierowe 1944-1995. Ikonografia, ideologia, projekty, projektanci, okoliczności powstania* [rozprawa doktorska powstała pod kierunkiem prof. dr hab. Lechosława Lameńskiego, Instytut Historii Sztuki KUL Lublin 2018].

Dzienniki Ustaw

Dz. U. 1920, nr 32, poz. 192.

Katalogi

Babos J., *Forinttól forintig száz év magyar papírpénzei 1848-1947*, Sopron 2021.

Dyjas K., *Sąsiedzi. Banknoty polsko-czeskiego pogranicza. Katalog wystawy w Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju, 7 października 2022 – 8 stycznia 2023*, Duszniki-Zdrój 2022.

Kowalski M., *Polskie i obce pieniądze papierowe na naszych ziemiach. Katalog wystawy*, Kalisz 1985.

Novotný V., *Papírová platidla Československa 1918-1993. České Republiky a Slovenské Republiky 1993-2010*, wyd. 5, Hodonín 2010.

Opracowania

Bieniaś J., *Przedruki na banknotach Banku Austro-Węgierskiego – czy istniały w wydaniu polskim?*, „Warszawski Pamiętnik Numizmatyczny” 2019, nr 7, s. 117-130.

Garbaczewski W., *Godła państwowe na środkach płatniczych krajów komunistycznych w Europie* [w:] *Pieniądz-symbol-władza-wojna. Wspólne dziedzictwo Europy. Białoruś-Estonia-Litwa-Lotwa-Polska-Rosja-Rumunia-Słowacja-Ukraina*, pod red. K. Filipowa i B. Kuklik, Augustów-Warszawa 2010, s. 310-328.

Jóźwiak W., *Alfons Mucha i czeskosłowackie banknoty*, „Bohemistyka” 2020, nr 3, s. 442-452.

Markowski M., *Obraz kobiety na banknotach świata. Próba typologii przedstawień* [w:] *Kobieta w kulturze i przestrzeni życia społecznego. Analiza filozoficzna i kulturowo-histeryczna*, red. H. Bejger, R. Kartaszyńska, Chełm 2020, s. 209-233.

Ormiston R., *Alfons Mucha i jego świat*, tł. H. Turczyn-Zalewska, Warszawa 2010.

Pomník Sbratření, <<https://pamatkovykatolog.cz/uskp/podle-relevance/1/seznam?katCislo=1000151846>> [dostęp: 22.10.2022].

Pracný M., *Czechosłowacka reforma walutowa z 1953 roku*, „Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu” 2020, nr 2(8), s. 115-128.

Sem J.V., *Pierwsze banknoty Czechosłowacji*, „Biuletyn Numizmatyczny” 1966, nr 13-14, s. 227-230.

Šustek Z., *Pieniądz papierowy a secesja* [w:] *Pieniądz-symbol-władza-wojna. Wspólne dziedzictwo Europy. Białoruś-Estonia-Litwa-Lotwa-Polska-Rosja-Rumunia-Słowacja-Ukraina*, pod red. K. Filipowa i B. Kuklik, Augustów-Warszawa 2010, s. 272-296.

Šustek Z., *Portret czeskosłowackiego prezydenta Klementa Gottwalda (1896-1953) na znakach pieniężnych: aspekt propagandowy* [w:] *Pieniądz a propaganda: wspólne dziedzictwo Europy. Materiały i studia*, pod red. K. Filipowa, Augustów-Warszawa 2015, s. 264-279.